УДК 378.094.147.091.33:61

ЮРІЙ КШИВАК
orcid.org/ 0009-0008-0396-432X
Kshivak.Yiuriy@vspu.edu.ua
старший викладач кафедри музичного та перформативного мистецтва
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ВАСИЛЬ ФРИЦЮК
orcid.org/ 0000-0002-4466-9019
hfrjdcmrf@ukr.net
викладач кафедри музичного та перформативного мистецтва
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

СЕРГІЙ СЕЛЕЗНЬОВ
orcid.org/ 0009-0001-7686-8223
Selezniov.Serhiy@vspu.edu.ua
викладач кафедри музичного та перформативного мистецтва
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

РОЗВИТОК ПОЛІХУДОЖНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. *У статті досліджено особливості розвитку поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах сучасної освітньої парадигми. Обґрунтовано актуальність професійного переформатування педагога від вузькоспеціалізованого виконавця до «педагога-культуролога», що зумовлено впровадженням засад Нової української школи (НУШ) та зміною специфіки сприйняття сучасних учнів. Визначено зміст поліхудожньої компетентності як інтегративної якості, що охоплює когнітивну, емоційну, ціннісну та практично-рефлексивну сфери особистості. Розкрито структуру цієї компетентності, яка включає знання про взаємозв'язки різних видів мистецтва, уміння інтегрувати мистецькі засоби та здатність до художньо-педагогічної рефлексії. Особливу увагу приділено методам та формам підготовки студентів, серед яких: міжпредметна*

інтеграція, створення медіапроєктів, метод синестезії, проєктна діяльність та співпраця з культурними інституціями (музеями, театрами). Доведено, що використання поліхудожнього підходу в освітньому процесі сприяє формуванню у школярів цілісної естетичної картини світу та активізації всіх каналів сприйняття інформації.

Ключові слова: *поліхудожня компетентність, вчитель музичного мистецтва, професійна підготовка, інтеграція мистецтв, синтез мистецтв, мистецька освіта, художньо-педагогічна рефлексія, синестезія, інтегроване навчання.*

YIURIY KSHIVAK
orcid.org/ 0009-0008-0396-432X
Kshivak.Yiuriy@vspu.edu.ua
senior lecturer at the Department of Musical and Performing Arts
of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi
State Pedagogical University
St. Ostrozhkogo, 32, Vinnytsia

VASYL FRYTSIUK
orcid.org/ 0000-0002-4466-9019
hfrjdcmrf@ukr.net
Lecturer at the Department of Musical and Performing Arts
of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi
State Pedagogical University
St. Ostrozhkogo, 32, Vinnytsia

SERHIY SELEZNIOV
orcid.org/ 0009-0001-7686-8223
Selezniov.Serhiy@vspu.edu.ua
Lecturer at the Department of Musical and Performing Arts
of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi
State Pedagogical University
St. Ostrozhkogo, 32, Vinnytsia

DEVELOPMENT OF MULTI-ARTISTIC COMPETENCE OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The article substantiates the theoretical and practical foundations for the development of polyartistic competence of future music teachers in the context of the modern educational paradigm transformation. The relevance of the study is driven by the implementation of the New Ukrainian School (NUS) principles, which require a transition from a narrow-specialized "musician-performer" model to a "teacher-culturologist" profile. This shift is necessitated by the polysensory nature of

information perception by the modern generation of students, where auditory images are closely integrated with visual and tactile experiences. The phenomenon of polyartistic competence is defined as a complex integrative quality of a teacher's personality. It encompasses a deep understanding of the genetic and functional links between music, visual arts, literature, theater, and choreography. The author details the structure of this competence, which includes: a cognitive component (knowledge of the laws of artistic synthesis), an emotional-value component (aesthetic sensitivity and motivation for interdisciplinary creativity), and a functional-reflexive component (the ability to implement integrated pedagogical technologies). The study highlights innovative methods of professional training. Particular emphasis is placed on the method of synesthesia (the development of "seeing sound" and "hearing color" abilities) and the project-based approach, including the creation of multimedia installations and synthetic art projects. The role of museum pedagogy and theater-based training in the extracurricular activities of students is analyzed as a tool for creating an immersive cultural environment. The research concludes that a high level of polyartistic competence enables a music teacher to move beyond the reproductive transmission of knowledge. It allows for the modeling of a holistic aesthetic picture of the world in students, activating various channels of their perception and fostering critical thinking in a globalized cultural space. The practical significance of the findings lies in the possibility of their application in the process of designing integrated courses for higher artistic education institutions.

Key words: *polyartistic competence, music teacher, professional training, integration of arts, synthesis of arts, art education, artistic and pedagogical reflection, synesthesia, integrated learning.*

Актуальність розвитку поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва зумовлена докорінною трансформацією сучасної освітньої парадигми, де на зміну вузькоспеціалізованому навчанню приходить ідея цілісного розвитку особистості через синтез мистецтв. У контексті розбудови Нової української школи музика перестає бути ізольованим предметом і стає частиною широкого соціокультурного простору, що вимагає від педагога здатності вільно орієнтуватися в архітектоніці різних видів мистецтв. Це стосується й учителів дитячих музичних шкіл. Необхідність такого професійного переформатування продиктована насамперед специфікою сприйняття сучасного покоління учнів, яке звикло до полісенсорного, візуально насиченого інформаційного потоку, де звук інколи тісно пов’язаний зі зображенням, текстом чи рухом.

Варто зазначити, що музичне мистецтво за своєю природою є глибоко асоціативним і спорідненим із живописом, літературою та театром. Розвинена поліхудожня компетентність дає змогу вчителю вибудовувати заняття як багаторівневий діалог мистецтв, де музичний образ підкріплюється візуальними метафорами та пластичними рішеннями, що значно підвищує рівень емоційного відгуку та інтелектуального осягнення культури учнями. Більше того, це забезпечує педагогу методичну гнучкість: він стає здатним не просто транслювати знання про музичні твори чи композиторів, а моделювати творче середовище, у якому учень може самореалізуватися через різні канали художнього самовираження. Таким чином, поліхудожня підготовка вчителя стає стратегічним інструментом гуманізації освіти, забезпечуючи формування у школярів цілісної естетичної картини світу та здатності до критичного, креативного мислення в умовах глобалізованого культурного простору.

У контексті дослідження становлять інтерес праці, що стосуються професійної підготовки вчителя, зокрема, О. Акімової [1], В. Галузяка [2], Н. Лазаренко [4], В. Фрицюк [5], В. Шахова [7] та ін.; формування творчої особистості майбутнього вчителя (О. Акімова, Н. Кічук, О. Куцевол, В. Роменець та ін.); особливостей професійної підготовки вчителя музичного мистецтва (І. Гринчук, Г. Падалка, О. Щолокова та ін.); психолого-педагогічних основ поліхудожнього виховання учнів (Н. Коляденко, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Отич, О. Рудницька, С. Соломаха, О. Щолокова, Б. Юсов та ін.). Водночас, відзначимо недостатню увагу науковців до проблеми розвитку поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі професійної підготовки.

Метою статті є з’ясування особливостей розвитку поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі професійної підготовки.

Передусім варто зазначити, що розвиток поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва є не просто освітнім трендом, а

необхідністю, зумовленою сучасною зміною підходів до викладання мистецтва в школі (зокрема в межах НУШ – Нової української школи).

Поліхудожня компетентність передбачає здатність педагога не лише професійно володіти музикою, а й вільно орієнтуватися в суміжних видах мистецтва: живописі, літературі, театрі, хореографії та кіно.

Розвиток поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва сприятиме формуванню цілісної картини світу в учнів, адже музичне мистецтво не існує ізольовано. Коли вчитель може провести паралелі між музикою імпресіонізму (К. Дебюссі) та живописом (К. Моне), учень починає розуміти культурний контекст епохи. Це перетворює урок з простого прослуховування музичних творів на глибоке дослідження культури.

Варто зазначити, що не лише в загальноосвітніх школах сучасні навчальні програми базуються на інтегрованих курсах «Мистецтво». Учитель музики має бути готовим: аналізувати колірну гаму через музичні тембри, пояснювати ритм у поезії через музичний метр, поєднувати театралізацію з вокальним виконанням тощо. Для дитячих музичних шкіл чи шкіл мистецтв реалізація принципу інтеграції також є актуальною.

З-поміж іншого, викладач, гри на музичному інструменті, який має високий рівень поліхудожньої компетентності здатен значною мірою стимулювати творчі прояви учнів, адже кожна дитина сприймає світ по-своєму: хтось через звук, хтось через візуальні образи чи рух. Поліхудожня підготовка дає змогу вчителю пропонувати під час уроків різноманітні види діяльності: намалювати музику, передати характер мелодії в танці, скласти казку за мотивами симфонічного твору тощо. Крім того, педагог із широким художнім кругозором краще володіє інноваційними методиками (арт-терапія, медіа-дизайн, режисура шкільних свят). Це робить його більш адаптивним до сучасних запитів освітнього ринку.

Також варто зазначити, що поліхудожній підхід активізує всі канали сприйняття (слуховий, зоровий, кінестетичний). Це сприяє глибшому

емоційному переживанню музичних творів учнями, що є важливим для виховання у них духовності та емпатії.

Порівняння традиційного та поліхудожнього підходів дає змогу простежити такі відмінності: якщо традиційно вчитель музичного мистецтва акцентує увагу лише на музичних навичках (спів, гра) – то за поліхудожнього підходу мова може йти про синтез мистецтв (музика + слово + образ); якщо за першого здійснюється вивчення теорії музики як окремої дисципліни – то за другого – акцент здійснюється на розумінні спільних закономірностей усіх мистецтв; якщо традиційно вчитель музичного мистецтва орієнтується на репродуктивне навчання (повторення за вчителем) – то за поліхудожнього підходу може бути акцент на креативному самовираженні через різні медіа.

Отже, поліхудожність не означає, що вчитель музичного мистецтва має володіти навичками професійного художника чи балетмейстера. Це означає вміння використовувати мову інших мистецтв для того, щоб глибше розкрити суть музичного твору.

Природа художньої творчості відзначається фундаментальною діалектичною суперечністю, де кожен вид мистецтва прагне до вичерпної самопрезентації через шліфування своєї унікальної знакової системи та специфічних засобів виразності. Водночас ця виражена тенденція до автономізації та збереження «генетичної» чистоти художньої мови неминуче врівноважується зустрічним рухом – активною експансією у суміжні сфери творчості. Мистецтва прагнуть подолати певну власну обмеженість, асимілюючи досвід інших видів діяльності, що дозволяє їм радикально розширити межі чуттєвого впливу та змістового наповнення. У такий спосіб прагнення до індивідуалізації та збереження вузькопрофесійних канонів органічно трансформується у глобальну тенденцію до міжвидової взаємодії та поліфонічного синтезу.

Як слушно, на наш погляд, наголошує Е. Куцин, у поліхудожній підготовленості відображаються такі прояви особистих характеристик

майбутнього вчителя музичного мистецтва, що характеризують її як інтегральну якість та охоплюють: «когнітивну сферу (обізнаність у мистецтвах, виразних засобах та способах їх поєднання; орієнтування в естетико-мистецтвознавчому та психологічному тезаурусі щодо синтезу мистецтв); емоційну сферу (емоційність переживання художніх образів, створених із залученням різних видів мистецтва); ціннісну сферу (ціннісні орієнтації щодо видів і жанрів мистецтва, які у своїй основі є синтетичними; а також цінність введення таких видів мистецтва у власну музичну творчість та в майбутню педагогічну діяльність); мотивацію до оволодіння новими знаннями та уміннями в різних видах мистецтва; вольові якості, спрямовані на визначення та подолання труднощів у процесі оволодіння знаннями та вміннями у різних видах мистецтва та мистецької діяльності; практичні уміння та саморефлексію набуття та здатності застосування у практичній діяльності – виконавській, аналітико-інтерпретаційній, педагогічній (практичні уміння поєднувати, експериментувати з засобами різних видів мистецтва, у тому числі й шляхом залучення цифрових технологій в естетичній площині)» [3].

Науковець цілком справедливо зазначає, що результатом поліхудожньої підготовки є поліхудожня компетентність, яка визначається ним як: «здатність фахівця до визначення механізмів інтеграції кожного виду мистецтва, здатність виокремлювати диференційовані ознаки видів мистецтва, накопичувати досвід сприйняття всіх видів мистецтва, та узагальнювати їх ознаки» [3].

Цілком погоджуємося з О. Цурановою та С. Аржанухіною щодо наявності значного виховного поліхудожнього потенціалу у змісті навчальної програми з дисциплін інструментально-виконавського напряму [6].

Насамперед ідеться про потенціал музичного мистецтва, зокрема інструментальних творів, у процесі становлення особистості студента як майбутнього вчителя музичного мистецтва, а також про його роль у розвитку музичного інтелекту та професійної культури. У контексті поліхудожнього розвитку під час занять з гри на музичних інструментах особливої значущості

набуває принцип змістовного наповнення й жанрово-стильової різноманітності навчального репертуару, закладений у фахову програму. Це дає змогу викладачеві цілеспрямовано проєктувати як технічне, так і художньо-музичне зростання студента з урахуванням його індивідуально-психологічних характеристик та рівня інтелектуального розвитку. У такому ракурсі дисципліна гри на музичному інструменті постає універсальним засобом поліхудожнього становлення майбутнього фахівця.

Її значущість зумовлюється, по-перше, тривалістю вивчення протягом усього періоду професійної підготовки, а по-друге – структурою навчальної програми, побудованої за жанрово-стильовим принципом і такої, що охоплює основні види музичних творів (поліфонію, великі форми, етюди, п’єси) та репрезентує як класичну, так і сучасну музику композиторів різних національних шкіл. Це забезпечує можливість ознайомлення студентів упродовж навчання з широким спектром жанрів і стилів, що створює сприятливі умови для формування їхньої виконавської компетентності та збагачення загальної музичної культури.

У межах поліхудожнього підходу особливої актуальності набувають засади мистецької педагогіки, зокрема принципи внутрішньопредметної й міждисциплінарної інтеграції, а також мистецького синтезу. Їх упровадження в освітній процес інструментального класу сприяє формуванню в студентів поліхудожніх умінь, розвитку відповідної свідомості та мислення, а також активізації пізнавального інтересу до взаємодії з різними видами мистецтва.

Отже, на підставі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження можемо визначити поліхудожню компетентність майбутніх учителів музичного мистецтва як інтегративну професійно-особистісну якість, що виявляється у здатності здобувачів цілісно сприймати, інтерпретувати та творчо інтегрувати різні види мистецтва (музику, образотворче мистецтво, хореографію, театр, літературу, кіно тощо) в освітньому процесі дитячої музичної школи, використовуючи їхній виховний, пізнавальний і розвивальний потенціал у

музично-педагогічній діяльності. До структури цієї компетентності входять: знання про взаємозв'язки між різними видами мистецтва, стилі, жанри, художні напрями та закономірності мистецького синтезу; усвідомлення значущості поліхудожнього підходу, естетичні цінності, інтерес до міжмистецької взаємодії; уміння застосовувати поліхудожні методи, інтегрувати мистецькі засоби в музично-педагогічну практику; здатність до художньо-педагогічної рефлексії, інтерпретації та творчого самовираження.

Поліхудожня компетентність забезпечує готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва до реалізації інтегрованого, культурологічно зорієнтованого навчання, сприяє розвитку його професійної культури, художнього мислення та здатності формувати в учнів цілісне уявлення про мистецтво як важливу складову духовного розвитку особистості.

Для розвитку поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва важливо застосування в процесі їхньої професійної підготовки спеціальних умов, форм, методів, спрямованих на перехід від вузькоспеціалізованого «музиканта-виконавця» до «педагога-культуролога», який здатен бачити зв'язки між різними видами мистецтв.

Звісно, що важливою в цьому процесі є міжпредметна інтеграція, оскільки важливе значення має теоретичний фундамент. Навчальна програма має базуватися не на ізольованому вивченні предметів, а на їхньому діалозі. Доцільним є впровадження інтегрованих курсів, упровадження дисциплін типу «Світова художня культура» або «Мистецькі паралелі», де музичні твори розглядаються в контексті живопису, архітектури та літератури тієї ж епохи. Важливим є вивчення тих чи інших тем через наскрізні образи. Наприклад, тема «Бароко» має включати аналіз фуг Баха, поезії того часу.

Ефективним, на наш погляд, є залучення здобувачів до проєктної діяльності, створення медіапроєктів, створення відеоінсталяцій під музику, де студенти самі підбирають візуальний ряд (картини, фото) до музичних творів;

постановка міні-спектаклів, де майбутній учитель виступає і як сценарист, і як музичний редактор, і як постановник.

Доцільним є використання методів, що задіюють різні органи чуття та види активності, зокрема, метод синестезії, що передбачає розвиток здатності «бачити звук» і «чути колір». Студенти можуть малювати музику (абстрактний живопис під час прослуховування) або підбирати колірну гаму до тональностей.

Значні можливості щодо розвитку поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва мають позааудиторні заходи, як-то: співпраця з різними культурними інституціями; проведення практичних занять у художніх музеях, де студенти мають дібрати музичний супровід до конкретних полотен; відвідування театральних репетицій, вивчення того, як взаємодіють світло, звук, декорації та акторська гра. Студенти мають не просто накопичувати знання, а вміти їх інтерпретувати, здійснювати порівняльний аналіз засобів виразності в різних мистецтвах (наприклад, «Ритм у музиці та ритм у орнаменті»); обговорювати, як одна й та сама ідея (наприклад, образ весни) втілюється у Вівальді, Моне та ін.

Таким чином, поліхудожня компетентність дає змогу вчителю зробити уроки в дитячій музичній школі цікавішими для дітей з різними типами сприйняття (візуалів, кінестетиків тощо) та допомагає сформувати цілісну картину світу в учнів.

На основі проведеного аналізу наукової літератури [2; 3; 4; 5; 6] можна зробити висновок, що розвиток поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва є важливим завданням сучасної мистецької освіти, зумовленим вимогами Нової української школи та специфікою сприйняття сучасного покоління учнів. Ця компетентність визначається як складна інтегративна якість, що поєднує професійне володіння музикою зі здатністю вільно орієнтуватися в суміжних видах мистецтв – живописі, літературі, театрі, хореографії, кіно.

Узагальнюючи викладений матеріал, можна зробити висновок, що поліхудожня компетентність охоплює когнітивну (знання про синтез мистецтв), емоційно-ціннісну (переживання образів та мотивація) та практично-рефлексивну сфери (вміння інтегрувати мистецькі засоби). Ефективність розвитку поліхудожньої компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва забезпечується через перехід від вузькоспеціалізованого навчання до культурологічного підходу. Це реалізується шляхом впровадження інтегрованих курсів, методу синестезії («бачити звук»), створення мультимедійних проєктів та театралізацій. Важливу роль відіграють дисципліни інструментально-виконавського циклу та позааудиторна робота (музейна педагогіка, відвідування театрів), що дозволяють студентам на практиці опановувати механізми мистецького синтезу. Поліхудожній підхід активізує всі канали сприйняття учнів (слуховий, зоровий, кінестетичний), що дозволяє педагогу моделювати творче середовище для самореалізації кожної особистості.

Отже, поліхудожня підготовка трансформує вчителя з репродуктивного транслятора знань у «педагога-культуролога», здатного формувати у школярів цілісну естетичну картину світу та критичне мислення в умовах глобалізованого культурного простору.

Література

1. Акімова О. В. Формування творчого мислення майбутнього вчителя: Монографія. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. 340 с.
2. Галузяк В. М. Розвиток особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя: теорія і практика: монографія. Вінниця: Твори, 2021. 400 с.
3. Куцин Е. К. Поліхудожня компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»* [Електронний ресурс] / голов. ред.: Щербан Т. Д.; заст. голов. ред.: Jerzy Piwowarski; Гоблик В. В. Мукачево-Ченстохова : РВВ МДУ; Академія ім. Я. Длугоша, 2022. Вип. 1(32). С. 50-54.
4. Лазаренко Н. І. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2019. 365 с.
5. Фрицюк В. А. Адаптація студентів до навчального процесу у вищому педагогічному навчальному закладі. *Наукові записки. Серія: Педагогіка і*

психологія. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2007. Вип. 20. С. 166–171.
6. Цуранова О. О., Аржанухіна С. В. Поліхудожній підхід до інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2020. № 91. URL: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4334
7. Шахов В. І., Шахов В. В. Особистісні детермінанти розвитку професійної самосвідомості в студентському віці. *Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх учителів: монографія* / Акімова О.В., Галузяк В. М. [та ін.]. Вінниця: ТОВ«Нілан–ЛТД», 2016. С. 217–230.

References

1. Akimova, O.V. (2013). Formuvannia tvorchoho myslennia maibutnoho vchytelia: Monohrafiia [Formation of creative thinking of the future teacher: Monograph]. Vinnytsia: TOV firma «Planer», 340 s. [in Ukrainian]
2. Haluziak, V.M. (2021). Rozvytok osobystisno-profesiinoi zrilosti maibutnoho vchytelia: teoriia i praktyka: monohrafiia [Development of personal and professional maturity of the future teacher: theory and practice: monograph]. Vinnytsia: Tvory, 400 s. [in Ukrainian]
3. Kutsyn, E.K. (2022). Polikhudozhnia kompetentnist maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva [Polyartistic competence of a future music teacher]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Osvita i nauka" [Elektronnyi resurs] / holov. red.: Shcherban T. D.; zast. holov. red.: Jerzy Piwowarski; Hoblyk V. V. Mukachevo-Chenstokhova : RVV MDU; Akademiia im. Ya. Dluhosha, Vyp. 1(32). S. 50-54. [in Ukrainian]
4. Lazarenko, N.I. (2019). Profesiina pidhotovka vchyteliv u pedahohichnykh universytetakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii: monohrafiia[Professional training of teachers in pedagogical universities of Ukraine in the conditions of European integration: monograph]. Vinnytsia :TOV «Druk plius», 365 s. [in Ukrainian]
5. Frytsiuk, V.A. (2007). Adaptatsiia studentiv do navchalnoho protsesu u vyshchomu pedahohichnomu navchalnomu zakladi [Adaptation of students to the educational process in a higher pedagogical educational institution]. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohika i psykholohiia. VDPU im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia, Vyp. 20. S. 166–171. [in Ukrainian]
6. Tsuranova, O.O., Arzhanukhina, S.V. (2020). Polikhudozhnii pidkhid do instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [A multi-artistic approach to instrumental and performing training of future teachers of music]. Zbirnyk naukovykh prats "Pedahohichni nauky". № 91. URL: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4334 [in Ukrainian]
7. Shakhov, V.I., Shakhov, V.V. (2016). Osobystisni determinanty rozvytku profesiinoi samosvidomosti v studentskomu vitsi [Personal determinants of the development of professional self-awareness in student age]. Rozvytok profesiino vazhlyvykh yakostei u maibutnikh uchyteliv : monohrafiia / Akimova O. V., Haluziak V. M. [ta in.]. Vinnytsia : TOV «Nilan–LTD», S. 217–230. [in Ukrainian]